
Рецензії та огляди

УДК: 049 + 811.161.2

НАУКОВІ ОБШИРИ ВІДОМОГО ВЧЕНОГО

В.В. Грещук. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Упор. Р.Бачкур. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. — 520 с.

Наукова громадськість України та й усієї Славії найперше знає В.В. Грещука як теоретика словотвору, талановитого учня І.І. Ковалика — засновника дериватологічної школи в Україні. Широковідомі праці В.В. Грещука з основоцентричної дериватології, у яких дослідник виклав результати валки вагомих теоретичних і практичних завдань, пов'язаних із виявленням системної організації словотвору, де типологізувальним чинником виступає твірна основа. Цим проблемам присвячена низка його статей, зокрема і його ж таки монографія «Український відприкметниковий словотвір» (1995 р.), яка для багатьох дослідників словотворення стала настільною книгою. У руслі згаданих проблем працює значна частина учнів проф. В.В. Грещука. Однак рецензований збірник вибраних праць з українського мовознавства відомого вченого відкриває нові, часом невідомі для широкого кола українців, простори його досліджень, присвячені різним аспектам структурно-системної організації української мови та особливостям її функціонування в діахронічному й ареальному аспектах, адже в цій книзі зібрані праці, написані автором упродовж останніх сорока років і опубліковані в різних, зазвичай малотиражних виданнях України і закордоння.

Усі статті рецензованої книжки дбайливо систематизовані, тематично збиті за розділами, причому згруповані в такому порядку, що кожна праця уточнює, розвиває провідні думки попередньої. Відкриває збірник розділ, у якому висвітлено теоретичні питання словотвору. У статті «Сучасна дериватологія: деякі підсумки і перспективи» В.В. Грещук простежує шлях виділення словотвору в окрему галузь лінгвістичних знань, визначення його рівневого статусу, опра-

© П.І. БІЛОУСЕНКО, 2011

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2011, № 1

107

цювання основних понять і категорій дериватології, виявлення функціонального навантаження словотворчих одиниць у дериваційному акті тощо. Автор показує роль основоцентричного аспекту дослідження, завдяки якому традиційний (формантоорієнтований) підхід до словотворення доповнюється низкою важливих положень щодо структурно-системної організації словотвору та його функціональних параметрів. Важливим здобутком вчення про словотвір, підкреслює мовознавець, стало виявлення системного характеру словотвірної будови мови: формантоорієнтованою системною одиницею став словотвірний тип, а в основоцентричних дослідженнях такою одиницею стала словотвірна парадигма. Виявлення системотворчих одиниць дало змогу здійснювати описи словотвірних систем і підсистем на якісно вищому рівні їхнього аналізу. В.В. Грещук цілком резонно схвалює й інші оригінальні методики дослідження словотвору, як-от: методика встановлення семантичних перифраз похідних, методика експлікації семантико-сміслових трансформацій твірного слова в дериваційних актах та ін. Згадана стаття насичена плідними ідеями, а відтак має програмний характер: автор окреслює перспективи екстенсивних (традиційних, за термінологією В.В. Грещука) та інтенсивних напрямків дослідження. Це вивчення словотвору з погляду його ролі у формуванні концептуальної і мовної картини світу, у породженні тексту, з'ясування функції словотвору в когнітивних процесах тощо. Ця ж проблематика домінує і в наступній статті вченого **«Словотвір у сучасній науковій парадигмі»**. Мовознавець розкриває причини формування в дериватології логіко-номінативного аспекту досліджень, а відтак — і синтаксичного напрямку вивчення словотвору. Загалом же, на думку В.В. Грещука, тенденції та закономірності зміни пріоритетів у словотворі відповідають загальній динаміці суспільної наукової парадигми, єдиному векторові в розвитку не тільки мовознавства, а й усіх гуманітарних наук. Нинішній етап у лінгвістиці змінює пріоритети у вивченні науки про мову, сучасне мовознавство має дати відповіді на питання *«Для чого, чому в мові є певні мовні одиниці, які їхні функції?»*. З огляду на це автор орієнтує читачів на оновлення методик і прийомів аналізу конкретного матеріалу, які дадуть змогу пізнати потребу словотворчого акту, з'ясувати функції словотвірних одиниць і категорій у процесі породження тексту, дискурсу. Розвиток цих ідей знаходимо в статті **«Словотвір і функціоналізм»**.

Осібне місце в першому розділі дослідник відводить семантичній дериватології (стаття **«Семантична дериватологія: передумови формування і перспективи»**). Уважаючи, що вагомі здобутки в лексичній семасіології, дослідження словотвірної семантики і принципів її опису в богемістиці, полоністиці, русистиці створили надійне підґрунтя для виділення й усамостійнення цього напрямку в розвитку науки про словотвір, В.В. Грещук окреслює насущні питання семантичної дериватології, а саме: проблему словотвірного значення,

проблему виявлення дериваційно-семантичних континуумів, у яких реалізують словотворчий потенціал різні структурно-семантичні класи слів, роль словотвірного значення як інгредієнта комплексних словотвірних одиниць та ін. Автор контурно окреслює напрямки майбутніх пошуків у цій царині. У кількох працях прозирає прагнення В.В. Грещука устаткувати термінологічний (понятійний) апарат дериватології (*«Деякі теоретичні питання словотвірного значення», «Ще раз про словотвірну категорію», «Словотвір і полісемія слова»* та ін.), однак і тут учений намагається передбачити шляхи розвитку науки про словотвір, і, знову ж таки, скерувати пошуки нових дослідників на вивчення словотворення рідної мови.

Про вживання словотворчих префіксів і суфіксів (**-ізви, нео-, -істи** та ін.) у ролі окремого слова йдеться у статті *«Лексикалізація словотворчих формантів»*. Написана 1999 року, це перша в українському мовознавстві ґрунтовна праця на згадану тему. Полемізуючи з іншими дослідниками, В.В. Грещук аргументовано стверджує, що такі слова не можна вважати повноправними лексичними одиницями й називає їх квазілексемами. Учений, розглянувши велику кількість прикладів, розкриває передумови явищ лексикалізації, які набули активності з другої половини ХІХ ст. Завершує статтю цілком резонний висновок дослідника, що лексикалізація формантів і «морфемізація» лексем (=формування дериваційних формантів із окремих слів) свідчать про взаємозв'язок лексичного й дериваційного ярусів мови.

Ґрунтовне осмислення творчої спадщини свого вчителя подано в завершальній статті першого розділу *«Дериватологічна концепція Івана Ковалика»*, де В.В. Грещук виклав основні дериватологічні ідеї засновника досліджень українського словотвору та їхню реалізацію в численних працях ученого і його послідовників: виявлення самостійного словотвірного рівня в структурі мови з чітким окресленням предмета й об'єкта дослідження, наявності власної системи структурно однакових одиниць — дериватем, виявлення понять словотвірного типу, словотвірного розряду, словотвірної категорії, словотвірного класу, обґрунтування словотвірної системи як системи систем, дослідження словотвірної системи мови з опорою на твірну основу як типологізувальний чинник, дослідження різнотипних словотвірних гнізд тощо. Розглядаючи ці ідеї на тлі розвитку вчення про словотвір у всій Славії, проф. В.В. Грещук вказує на пріоритетність студій свого вчителя, а, отже, й української дериватологічної науки в згаданих напрямках дослідження, резонно стверджуючи, що *«найбільш актуальні проблеми теорії і практики опису словотвірної системи слов'янських мов своїми витоками сягають вчення про словотвір Івана Ковалика»* (с. 92).

Другий розділ книжки присвячений масштабному обґрунтуванню необхідності формантоорієнтованого вчення про словотвір, власне, побудови основології — розділу словотвору в дериватології, який би *«містив відомості про типи твірних основ за різними параметрами, важливими для їхньої дериваційної поведінки»* (с. 112). Докладно про-

аналізувавши історію досліджень такого типу в слов'янському мовознавстві, втрати і здобутки в цій царині (стаття *«Основоцентрична дериватологія: історія, стан, перспективи»*), В.В. Грещук змушений констатувати, що досягнення основоцентричної дериватології в українському мовознавстві скромніші від таких у наших сусідів-слов'ян. Ідея І. Ковалика про необхідність збалансованої уваги до обох аспектів дослідження — формантоцентричного й основоцентричного — до середини 80-их рр. *«залишалась лише запрошенням до ґрунтовного опрацювання проблем дериваційних можливостей різнотипних груп твірних основ»* (с.98). Винятком у цьому плані є лише монографія В.О. Горпинича про відтопонімний словотвір у слов'янських мовах. Додамо при цій нагоді, що до середини 80-х рр. свої перші розвідки про відприкметникове словотворення з ономасіологічних позицій опублікував А.К. Мойсієнко. Геть пізніше, у 2004 році побачила світ його ж цікава монографія *«Динамічний аспект номінації»*, у якій автор синтезував свої попередні дослідження іменників-деад'єктивів української мови в ономасіологічному аспекті.

Скромно згадавши про свій внесок у дослідження відприкметникового словотвору, проф. В.В. Грещук закликає мовознавців скерувати зусилля на вивчення дериваційної поведінки всіх структурно-семантичних груп ад'єктивів, на подальше дослідження дериваційної спроможності твірних іменників і дієслів. Для створення повноцінної основоцентричної дериватології, стверджує вчений, не можна забувати про периферійну твірну базу, слід планомірно вивчати дериваційні потенції числівників, займенників, прислівників, вигуків.

Розвиткові ідей свого вчителя — Івана Ковалика — присвячена й стаття *«Твірна основа як типологізувальний чинник у словотворі»*. Наголосивши на тому, що основним типологізувальним чинником у словотворі був і є дериваційний формант, а така *«вузлова комплексна одиниця класифікації й науково-лінгвістичної інтерпретації словотвору, як словотвірний тип, з опорою на яку в останні десятиліття здійснені доволі повні описи дериваційних систем у слов'янських мовах, ґрунтується на форманті як базовій величині у лексичній деривації»* (с. 103), учений підкреслює, що структуру похідного слова формує також твірна основа. У статті В.В. Грещук окреслив коло теоретичних і практичних проблем, вивчення яких у кінцевому підсумку дасть змогу виявити функціональне навантаження твірної основи в словотворчих актах. Озброєний власним досвідом досліджень такого типу, дослідник, по суті, розробив методу основоцентричного аспекту вивчення словотвірних систем і підсистем, резонно зауважуючи, що згаданий підхід не лише допомагає удокладнити характеристику словотворчого механізму мови, а й з'ясувати окремі проблеми пізнавальної діяльності людини, адже твірне слово фіксує ономасіологічну ознаку, на основі якої відбувається кожен акт творення нового найменування, а, отже, це дає змогу визначити, за якими параметрами відбувається виділення предметів, осіб, явищ із класу подібних. На конкретних прикладах

відприкметникового й відіменникового словотворення В.В. Грещук показав, як відбувається передномінаційне поняттєве освоєння об'єктів найменування, а це, зрештою, дало йому підставу стверджувати, що основоцентричні дослідження вимагають суттєвих коректив методики систематизації, класифікації та інтерпретації конкретного матеріалу, встановлення словотвірної парадигми як комплексної системоутворювальної одиниці, під якою слід розуміти набір похідних від однієї твірної основи на одному ступені творення. Основні ідеї цієї статті знайшли розвиток у інших розвідках рецензованого збірника. Зокрема, у статті **«Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології»**, автор, проаналізувавши низку визначень словотвірної парадигми в східнослов'янському мовознавстві, обстоює власне, згадане вище визначення словотвірної парадигми, оскільки воно найбільш ізоморфне цьому поняттю в морфології: морфологічна і словотвірна парадигма відображають регулярні структурно-семантичні модифікації вихідної одиниці за допомогою формальних операцій. Водночас дослідник вказує на специфічні риси словотвірної парадигми, порівняно з морфологічною: менша регулярність парадигматизації словотвірних одиниць, неконгруентність форми й змісту позицій словотвірної парадигми, необов'язковість заповнення пустих позицій у ній тощо. Стосовно останньої риси слід, певне, було б висловитися обережніше: «менша обов'язковість», оскільки й у морфології деяких частин мови теж спостерігаємо відсутність окремих, а то й цілого ряду граматичних форм. Ідеться, скажімо, про іменники *singularia tantum* і *pluralia tantum*, про деякі субстантиви, що мають лише одну або кілька відмінкових форм типу *до зарізу*, *без просипу*, *без передиху*, *до знемоги*, *з принуки*, *на розсуд*, *на побігеньках* тощо. Творчо осмислюючи погляди інших учених на типову словотвірну парадигму, яку формують конкретні парадигми і в яких наявний той самий набір дериваційних значень, В.В. Грещук визначає типову словотвірну парадигму як сукупність словотвірних категорій, оскільки останні — одиниці плану змісту. У статті **«Словообразовательная парадигма как единица исторического словообразования»** дослідник на конкретних прикладах розкрив можливості використання словотвірної парадигми як одиниці класифікації й опису для розв'язання таких проблем історичного словотворення, які раніше випадали з поля зору істориків мови, зокрема, проблем еволюції словотвірної активності й продуктивності твірних основ, їхньої валентності, розвитку синонімічних і антонімічних відношень у словотворенні. У рамках основоцентричного аспекту вивчення словотворення постала проблема виявлення твірних слів, а в цих межах — дрібніших угруповань за різними параметрами з погляду їхніх словотворчих інтенцій і можливостей. Розглядові цих питань присвячена стаття **«Дериваційно релевантні параметри твірних слів»**. В.В. Грещук стверджує, що словотворчо значущими у класі іменникових слів є іменники власні і загальні, конкретні й абстрактні, збірні й речовинні, семантико-граматичні властивості яких детер-

мінують утворення похідних на їхній основі. На підтвердження цього дослідник виявляє семантичні позиції типової словотвірної парадигми, вдало їх екземплізує, спираючись на думки інших мовознавців, серед яких є й учні професора. В.В. Грещук, виявляє дериваційно значущі параметри і в інших класах твірних. Оминаючи перелік цих параметрів, які притаманні як для всіх частиномовних твірних, так і окремих із них, підкреслимо, що стаття є добрим орієнтиром для дослідників, які працюватимуть у рамках основоцентричного аспекту вивчення словотворення.

У двох статтях другого розділу мовознавець описує дериваційну спроможність прикметників сучасної української мови. Для виявлення її характеристики словотворчого потенціалу певної частини мови та його реалізації, встановлення семантичного простору, у межах якого здійснюється словотворення, В.В. Грещук вводить поняття загальнокатегоріальної (частиномовної) словотвірної парадигми, яка виявляється в множині семантичних позицій та їхніх репрезентантів усіх типових словотвірних парадигм. Ці семантичні позиції дослідник виявив і скрупульозно описав у всіх чотирьох блоках відприкметникових похідних: субстантивному, ад'єктивному, вербальному й адвербіальному, належно ілюструючи при цьому кожен позицію мовним матеріалом, а це, зрештою, дало змогу йому зробити висновок про те, що характер дериваційної семантики відприкметникових похідних ґрунтується на можливостях дериваційно-сміслових трансформацій твірних. У наступній статті, за виробленими вже засадами, В.В. Грещук зіставив дериваційну спроможність українських і польських прикметників, виявив спільні та відмінні моменти двох мов як на формальному, так і на семантичному рівнях, а головне — показав перспективність досліджень такого плану.

Багатим на ідеї та їхнє втілення в практику історико-дериваційних досліджень та досліджень словотвору сучасної української мови є третій розділ книжки **«Семантико-словотвірна структура абстрактних деад'єктивів та девербативів»**. У статті **«Історичний розвиток словотвірної структури українських іменників на -ість (<-ость>»** В.В. Грещук, описуючи історію абстрактів зі згаданим формантом на різних синхронних зрізах, уперше в українському мовознавстві розмежував інтенсифікаційні та екстенсифікаційні процеси в словотворенні. Результатом перших *«є похідні, від структурно-семантичних типів твірних основ, що включилися у словотворення в попередні періоди»* (с. 169), екстенсивна ж деривація *«передбачає обов'язкове розширення словотвірних зв'язків форманта, залучення нових структурно-семантичних типів твірних основ»* (с. 169–170). У цій розвідці дослідник цілком доречно зіставив творення абстрактів з суфіксом **-ость (-ість)** у різні періоди розвитку української мови з іншими східнослов'янськими мовами, врахував естралінгвальні чинники (обсяги і темпи поширення поняттєвої категорії залежно від стану освіти, розвитку науки, техніки, змін у житті суспільства та ін.), що дало

змогу пояснити причини змін у досліджуваному фрагменті словотвірної системи. Матеріал цієї статті автор використав у невеликій, але яскравій розвідці *«Історія словотвору українських відприкметникових іменників на -ство, -ота, -ина, -изна в порівнянні з російськими»*. Дбайливо дослідивши динаміку словотвірних типів зі згаданими формантами від давнини до сучасності, урахувавши екстралінгвальні й інтралінгвальні фактори (головно тиск системи на впорядкування її елементів), дослідник з'ясував причини домінування дериватів на **-ість** зі значенням абстрагованої якості в сучасній українській мові. Деривати з суфіксом **-ість** стали предметом дослідження ще однієї статті професора *«Семантичні зв'язки між іменниками на -ість і їх твірними словами в сучасній українській мові»*. Відприкметникові іменники на **-ість** традиційно зараховують до синтаксичних (транспозиційних) дериватів. В.В. Грещук з основоцентричних позицій виявив ступінь засвоєння похідними з цим формантом лексичних значень мотивувальних прикметників та розглянув іменники, що розвивають поряд із транспозиційним значенням нетранспозиційні. На основі поглибленого аналізу семантико-словотвірних зв'язків між іменниками на **-ість** та їхніми твірними дослідникові вдалося розширити уявлення про синтаксичну деривацію та уточнити її параметри.

Низка статей присвячена аналізу спільнокореневих дериватів із різними суфіксами, які в залежності від аспекту дослідження називають лексичними дублетами, однокореневими словами, однокореневими чи словотвірними синонімами. Це розвідки про деад'єктиви на **-ість, -ота, -ина, -изна**, девербативи на **-ба, -ння** та деад'єктиви на **-інь, -ість, -ота, -ина, -изна, -ю**. Автор, здійснюючи екскурси в історію української мови, а при потребі зіставляючи факти рідної мови з іншими слов'янськими, спираючись на думки попередників, а нерідко дискутуючи з ними, демонструє виняткову майстерність у проникненні в глибини семантичної й словотвірної структури слова й кваліфіковано доводить, що розглядані групи дериватів, навіть тотожні за значенням, за винятком окремих пар слів типу *німина* «тварина» й *німота* «стан за значенням німий», *різьба* – *різання* не є варіантами слів. Вони виступають як окремі слова і є словотвірними суфіксальними синонімами.

У розділі *«Художнє слово»* подані статті, в яких дослідник репрезентував власні пошуки в царині аналізу мови видатних майстрів слова – своїх земляків: Б.-І. Антонича, І. Франка, В. Стефаника, М. Черемшини та С. Пушика. Відкриває розділ розлога стаття *«Оказіональне слововживання у поезії Б.І. Антонича»*. У ній учений докладно проаналізував випадки свідомого відхилення від норми в конструюванні мовних одиниць поетом-новатором для досягнення емоційно-експресивного ефекту не лише на словотвірному, а й на всіх рівнях мови. В.В. Грещук аргументовано стверджує, що Б.-І. Антонич не йшов шляхом актуалізації в поетичних творах рідних йому діалектних мовних одиниць, досягаючи у такий спосіб «поетичної непра-

вильності», деформації норми літературної мови. Якісне оновлення й збагачення мовної палітри й усієї образної системи митець будував на ґрунті літературної мови. Ознайомлення із виявленими дослідником у творах Б.-І. Антонича індивідуально-авторськими різночастининовними дериватами, оказіональними епітетами, порівняннями, метафорами, прикладами свідомого порушення порядку слів для досягнення мовної експресії, а надто із зацитованими В.В. Грещуком текстами, де різні типи оказіоналізмів діють комплексно, переконує читача в тому, що антоничівські деформації мовних одиниць збагатили скарбницю української поетичної мови справжніми знахідками, а *«літературно-естетичний погляд на новаторство поета, попри всю його важливість, має бути доповнений з'ясуванням його мовного феномену як одного з визначальних чинників оригінальності й самобутності антоничівської поезії»* (с. 238). Подаючи штрихи до мовного портрета Степана Пушика, проф. В.В. Грещук наголошує на винятковій вибагливості митця до мови своїх творів, слово для письменника, як жива істота *«воно може стомитися, тому й ставлення до нього, як до живої душі, — зворушливо-шанобливе, з пієтетом»* (с. 275). Дослідник стверджує, що багато західноукраїнських діалектних елементів потрапили в мову сучасної української літератури саме через твори письменника: закоханість Степана Пушика в народне слово, у розмовну стихію стала його визначальною рисою, *«відгукнулася сторницею у його творчості і проросла щедрим жнивом у всьому творчому доробку»* (с. 285).

У книжці подано кілька статей про мову творів Василя Стефаника. Перша з них про кількісні виміри лексики новел митця, всі художні твори якого можна вмістити в двохсот'ятдесятисторінковий том. Характерні риси ідіолекту Василя Стефаника В.В. Грещук розглянув крізь призму лексику його творів. Кількісні обстеження іменників у белетристиці Василя Стефаника дали змогу виявити В.В. Грещукові поняттєві й словесні доміанти у його творах, значущість і художньо-зображальну актуальність певних концептів, які більш помітні в новелах Василя Стефаника, ніж у сучасній українській прозі. У статтях *«Взаємодія української літературної мови і південно-західних діалектів»* та *«Гуцульсько-покутські діалектні паралелі в мові новел Василя Стефаника»* із наступного розділу збірника В.В. Грещук описує різнорівневі риси покутського говору та гуцульсько-покутські паралелі в мові новел Василя Стефаника, розкриває їхні функції, показує на розглянутих прикладах близькість і взаємодію згаданих говірок та доходить висновку, що мовлення персонажів у новелах Василя Стефаника являє собою зразок літературно опрацьованого покутського говору, воно протиставляється водночас авторській мові, яка, попри певну кількість діалектизмів, репрезентує тогочасну українську літературну мову в її західноукраїнському варіанті. У програмній статті *«Лінгвістичне стефаникознавство: здобутки і перспективи»* В.В. Грещук відзначив ряд вагомих досягнень у вивченні мови видатного майстра слова, насамперед у дослідженні

відношення мови художньої прози В. Стефаніка до української літературної мови, вивченні образності й експресивності його мови тощо. Однак проф. В.В. Грещук указав і на різноаспектність та неоднаковий ступінь опрацювання лінгвістичного стефанікознавства, накреслив шляхи подальших системних досліджень, які наблизять його впритул до створення комплексної синтетичної праці про мову і стиль В. Стефаніка.

Творча думка дослідника торкнулася й розкриття мовного феномена Марка Черемшини. Здійснивши докладний аналіз засад творчості Марка Черемшини, відмітних прикмет його художньої прози, В.В. Грещук резонно стверджує, що *«ключ до з'ясування мовного феномена Марка Черемшини треба шукати, з одного боку, в гуцульській народнорозмовній і уснопоетичній стихії, а з іншого у тих модерних естетично-мистецьких і літературно-критичних концепціях, які визначили обличчя української літератури, зокрема малої прози кінця ХІХ – початку ХХ ст.»* (с. 273).

Цікава стаття В.В. Грещука *«Поетична творчість Івана Франка і розвиток лексики української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.»* присвячена огляду виробленої І. Франком стратегії розбудови й збагачення лексики української літературної мови. Зіставивши реєстр «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка, друковані джерела якого обмежені 1970 р., із словопоказчиком словника поетичних творів І. Франка, який почав публікуватися з 70-х років ХІХ ст., дослідник виявив понад 15 тисяч слів, не зафіксованих тодішніми найповнішими лексикографічними працями. Мовознавець стверджує, що це, власне, і є слова утворені або художньо реактуалізовані завдяки поетичній роботі І. Франка та його побратимів по перу. Проаналізувавши ці слова з погляду походження та їхньої дериваційної структури, вчений наголосив на необхідності подальшого ґрунтовного дослідження внеску І. Франка в розбудову лексичного складу української літературної мови.

До творчості І. Франка В.В. Грещук звернувся ще в кількох статтях, уміщених у наступному розділі *«Українська літературна мова у взаємодії з діалектами»*. Перша з них присвячена боротьбі Каменяра за єдність української літературної мови, за право письменника користуватися скарбами розмовного і діалектного мовлення для передачі автентичності мовлення персонажів, втілення місцевого колориту, досягнення більшої виразності, образності, гармонізації форми і змісту. У цій же статті мовознавець показав, як І. Франко маніфестовані ідеї втілював у життя. У наступній розвідці В.В. Грещук зіставив дві редакції повісті «Петрії і Довбушуки» й простежив особливості та характер внесених автором змін на всіх мовних рівнях. Більшість таких виправлень, стверджує В.В. Грещук, спрямована на свідому заміну передовсім регіональних різнорівневих мовних одиниць тими, які поширені в мові наддніпрянських письменників, а це дало підстави дослідникові констатувати, що теоретичні настанови І. Франка та його

мовна практика були єдино правильними, їхнє торжество показав подальший розвиток української літературної мови.

У цьому розділі є ще дві статті, які безсумнівно зацікавлять мовознавців: це розвідка про найменування головних уборів Прикарпаття та способи їхньої номінації і стаття про засади створення словника гуцульських лексичних діалектизмі.

У розділі **«Українська мова і сучасне суспільство»** вміщені розвідки про українську мову, її стан і перспективи, про мову як засіб консолідації суспільства, про рідну мову як засіб національної самоідентифікації та збереження культурної самобутності закордонного українства та ін., у яких В.В. Грещук виявив добру обізнаність зі станом функціонування української мови у минулому і тепер, у власній державі й за кордоном. Першодруки цих статей з'явилися близько десяти і більше років тому, однак їх і зараз можна використовувати в боротьбі за збереження загальнокультурного українського простору.

Багато уваги дослідник приділив вивченню історії української літературної мови, власне, внескові культурних діячів у її формування. Цьому присвячено розділ **«Галичина ХІХ ст.: мовна ситуація та формування літературної мови і граматичної думки»**. В.В. Грещук у статті **«Українська мова в Галичині кінця ХVІІ – початку ХІХ ст.»** показав, як у складних суспільно-політичних і правових умовах патріоти-українці дбали про престиж рідної мови, докладали всіх зусиль для зміцнення її соціального статусу, для формування літературної мови задовго до «Русалки Дністрової». Продовження цієї теми знаходимо в розвідці **«Проблема розвитку української літературної мови в Галичині середини ХІХ ст.»**, у якій дослідник докладно описав дискусії згаданого періоду щодо шляхів розвитку української літературної мови. І хоч ці дискусії, резюмує В.В. Грещук, завершилися наступом москвофільства з його мертвотним язичієм, бо *«не знайшлося на той час постаті, яка змогла б не тільки публіцистично протистояти москвофільству, а й дієво закріпити та розвинути здобутки в царині утвердження народної мови як літературної»* (с. 450), сама дискусія і аргументи на користь літературної мови на народній основі підготували добрий ґрунт для нової хвилі національно-культурного відродження 60-х рр. Перші паростки національно-культурного пробудження в Галичині на поч. ХІХ ст. пов'язані з постаттю І. Могильницького, діяльність якого в обороні прав рідної мови, у запровадженні її в навчальний процес, у підготовці навчальних посібників донедавна не була належно поцінована. Вагому спробу в цьому напрямку зробив проф. В.В. Грещук у згаданих статтях. І. Могильницький опублікував у 1915–1917 рр. низку підручників українською мовою. З погляду науково-педагогічного, стверджує дослідник, найвагомим доробком І. Могильницького були українознавчі лінгвістичні розвідки **«Грамматика Азыка славено-русского»** та **«Вѣдомѣсть о рускомъ языкѣ»**. Останній праці проф. В.В. Грещук присвятив окрему статтю, у якій стверджує, що ця праця *«розбудила зацікавленість вітчизняних і*

зарубіжних учених до проблем української мови в Галичині і Наддніпрянщині та започаткувала тривалий і складний процес визнання й захисту рідного слова» (с. 469). Дослідник докладно аналізує передумови появи згаданого твору І. Могильницького, показує, наскільки вдалося авторові виконати поставлене ним основне завдання: всебічно аргументувати висунуте положення про самостійність української мови, її рівноправність у колі слов'янських мов. Принагідно додамо, що ця праця стала приступною для сучасників саме завдяки зусиллям В.В. Грещука, який підготував її до друку, написав вступну статтю, впорядкував примітки та опублікував 2003 р., майже через століття після останнього видання.

Завершує розділ стаття «**”Малоруско-німецький словар” Є. Желехівського і С. Недільського в історії українсько-німецької лексикографії**». Оперуючи знаннями, почерпнутими з публікацій інших дослідників та архівних матеріалів, автор розповідає про многотрудний шлях словника від задуму до остаточного виконання, дає розгорнуту, глибоку фахову оцінку цьому, за оцінкою Б. Грінченка «коштовному здобуткові української лексикографії», який, попри деякі недоліки, донині не втратив свого пізнавального, лінгвістичного й культурологічного значення.

В останньому розділі рецензованої книжки вміщено статті про оборонців і дослідників української мови. Перша з них — про Яна Бодуена де Куртене, польського мовознавця, з іменем якого пов'язане становлення і розвиток лінгвістики в багатьох країнах слов'янського і неслов'янського світу, одного з найвидатніших фахівців у галузі загального й індоєвропейського мовознавства, який здійснив глибокий лінгвістичний аналіз характерних ознак української мови на тлі російської та й усіх слов'янських мов і на цій підставі не лише визнав українську мову самобутньою мовою, а й уважав її головною підставою для виділення українців із середовища інших народів, а відтак, підтримував український національний і державницький рух. *«Це був голос, — стверджує В.В. Грещук, — не лише мудрої, чесної, порядної, далекоглядної, а й відважної, сміливої людини, щоб у таких несприятливих умовах для українського національного руху захищати права українського народу на вільний духовний, культурний, політичний, нарешті, державницький розвиток»*. Про дослідження української мови Я. Бодуеном де Куртене йдеться й у наступній статті **«Внесок польських мовознавців ХХ ст. у розвиток лінгвістичної україністики»**. В.В. Грещук наголошує, що *«захист і підтримка української мови Бодуеном де Куртене, наукове зацікавлення нею, залучення українського мовного матеріалу до славістичних і загальнолінгвістичних студій послужили добрим прикладом і для інших польських мовознавців»* (с. 495). На підтвердження цих слів дослідник робить огляд праць цілої плеяди польських лінгвістів ХХ ст., які зробили помітний внесок у розвиток україністики, окреслює темарій їхніх зацікавлень, дає виважену оцінку наймасштабнішим дослідженням у галузі діалектології,

ономастики, міжмовних зв'язків і взаємовпливів, мовної інтерференції, історії української мови, лексикографії тощо. Хотілося б, аби В.В. Грещук продовжив роботу на цій ниві та уклав бібліографічний покажчик праць польських мовознавців, які досліджували українську мову.

Завершує останній розділ рецензованого збірника стаття «**Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство**». Це не просто пеан своєму вчителеві-наставнику, це докладний, ґрунтовний аналіз наукової спадщини видатного українського мовознавця: розвідок зі словотвору слов'янських (і найперше — української) мов, методологічних проблем лінгвістичного аналізу, методологічних засад дослідження наукових і технічних термінів, граматичної категоріології, категорійної граматики, лінгвостилістики, лексикографії, діалектології, історії мови, проблем загального мовознавства — всіх тих питань, яких торкалася творча думка Івана Ковалика.

Рецензований збірник вибраних праць В.В. Грещука не лише розкриває обшири його здобутків у різних галузях українського мовознавства. Продуктивні ідеї кожної з представлених у збірці праць знаного вченого в супрязі з їхнім програмним характером, а ще високою інформативністю та достовірністю результатів досліджень, неодмінно стануть у пригоді всім тим, хто дбає про розбудову лінгвоукраїністики, хто опікується удержавленням української мови.

Петро Білоусенко (м. Запоріжжя)

Petro Bilousenko (Zaporizhya)

SCIENTIFIC SPACIOUSNESS OF A WELL-KNOWN SCIENTIST

Book review on: V.V. Greshchuk. *Studiyi z ukrains'koho movoznavstva: Vybrani pratsi / Upor. R. Bachkur.* — Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2009. — 520 s.

Мовна мозаїка

ЯК ВСЕ-ТАКИ ПРАВИЛЬНО ПИСАТИ А ЛЯ?

Подібність до кого-, чого-небудь, стилізацію під когось чи щось в українській мові виражають прикметники *схожий, подібний*, порівняльні сполучники *наче, неначе, ніби, мов, мовби* й ін. та порівняльні прийменники *подібно до, на зразок, на взірець, на кшталт* тощо. Крім цих відомих засобів дехто використовує незвичне утворення **а ля**, що за своєю будовою копіює поєднання прийменника **а** та артикля **ля** у французькій мові. Воно має розмовне, переважно іронічне забарвлення. Але пишуть його досі неоднаково: або через дефіс, услід за деякими орфографічними та іншими словниками (Український орфографічний словник. — К., 2008 — С. 21; Словник українських прийменників. — Донецьк, 2007. — С. 23), або окремо, пор.: *Це потрібно групі, яка має на меті розбавити середовище, зробити схему а-ля* Кучма 2003–2004 роки (Газета по-українськи, 21.12.2010); *А в колекції з однойменної тканини були виготовлені і куртки, і светри, і комбінезони, і лосини. Червоні спідниці із чорною бахромою поверх а ля* Мулен Руж... (Україна молода, 13.10.2001). Писати **а ля** через дефіс в українській літературній мові немає підстав, бо це не складне слово. Воно є варваризмом, тобто сполукою французької мови, переданою літерами української мови. Саме тому його потрібно писати окремо.

Катерина Городенська